
Др Здравко АНТОНИЋ

**ДНЕВНИК ДРАГОЈЛА ДУДИЋА У СВЈЕТЛУ „ЗАПИСА“
О ЗАПИСИМА РОДОЉУБА ЧОЛАКОВИЋА**

О важности и значају писаних извора из НОР-а и револуције, посебно о значају борачких дневника, писама и разних забиљежака, већ је писано у нашој литератури.

Услови у којима су дјеловали комунисти у току народноослободилачког рата, посебно они у којима су се одвијале припреме и покретање устанка, били су такви да нису остављали много простора за настанак писаних докумената. Па и оно што је настајало, често је, касније, у вихору рата пропадало. Отуда имају посебан значај дневници оних ратника који су сачувани до наших дана. Један од таквих, јесте и Дневник Драгојла Дудића.

Мислим да овом цијењеном скупу не треба говорити ко је Драгојло Дудић, јер је то свима добро познато. Али, треба говорити о његовом Дневнику са становишта припрема и покретања устанка, јер нам и он омогућава да не прелазимо олако преко ових важних периода, већ да заронимо у суштину самог проблема зачетка устаничке војне организације и да сагледамо бројне противуречности са којима су се морали суочити сви они који су радили на овим тешким и сложеним пословима. Дудић и његов Дневник управо показују да је организација устанка и улога Партије у њему била важна исто толико колико и сам устанак. Нема сумње, да је тзв. „ситни“ партијски рад за који је Дудић имао и стрпљења и пуно смисла, био један од пресудних чинилаца за настанак, раст, борбену и моралну вредност Колубарске чете којој је он био и политички комесар.

У својим чувеним Записима, Родољуб Чолаковић описује Дудића као човека 50-тих година, средњег раста, лијепе главе, сиједих коса, зеленкастих благих очију. „Говорио је тих и спокојно. Ријечник му је необичан за сељака. Види се да је много читао. То је један од најугледнијих људи у ваљевском крају. Без обзира на своје године, он је одмах ступио у одред, а за њим је пошао већи број његових сељана”.¹

---

¹ Родољуб Чолаковић, *Изабрана дјела, Ослобођење*, Сарајево 1987, књ. 5, стр. 76.

Скоро да ове ријечи Чолаковића нисам морао ни наводити, јер су оне вама, па и широј читалачкој публици, добро познате. Међутим, има један угао из којег Чолаковић посматра Дудића и његово дјело, који до сада није довољно сагледан.

Наиме, до уочи саме смрти, марта 1983. године, Родољуб Чолаковић је радио на припреми за објављивање својих изабраних дјела у десет књига. Прве четири чинила су **Казивања о једном покољењу**, других пет **Записи из НОР-а**, а десету **Кућа оплакана**.

Док је Чолаковић био жив, а нарочито на разним функцијама, окупљали су се око њега бројни новинари и публицисти. Међутим, након његове смрти, а нарочито начина на који је желео да се тај чин оконча, увелико је настао зид ћутње. Биће да је и то један од разлога да ова посмртно издата Чолаковићева изабрана дјела нису до сада нигдје представљена нити новинарски пригодно обиљежена.

Али, ето, управо у овим дјелима, у књизи бр. 5, односно у првој књизи **Записи**², налази се нови Чолаковићев текст — „**Запис о Записима**”, написан као последњи ауторов рад марта 1983, када је и умро.

У том раду, посвећеном судбини ауторових биљежака из времена рата, између осталог каже се:

„У својству члана Главног штаба за Србију прокрстарио сам добар њезин дио и проборадио дуже или краће вријеме у одредима: Космајском, Шумадијском, Ваљевском, Чачанском, Краљевачком, Крагујевачком, Ужичком и Јагодинском. Кружио сам тако Србијом пјешнице, чезама, улазио у градове, провлачећи се кроз иглене уши, тако да ми је данас несхватљиво како сам се провукао. Трајало је то мало мање од три мјесеца, до Савјетовања у Столицама.³

„Када сам, 8. јула 1941. године, пише даље Чолаковић, изашао из окупираног Београда на Космај, у село Мала Врбица, осјетио сам огромно олакшање. Умјесто дреждања у илегалним становима дошло (је) вријеме за акцију за коју нисам знао како ће изгледати (подвукао З. А.), али сам био дубоко увјерен да је она једино што људи који држе до своје части и до судбине свога народа морају чинити. И кренуло је, и све је постајало јасније да је то прави пут, и све се више људи умјесто косе лаћало пушке, и Србију је убрзо обузео пламен устанка, и окупатор је на крају схватио шта је права Србија, и да му то она објављује рат”.⁴

Из писама Сретена Жујовића — Црног, команданта Главног штаба за Србију — Јосипу Брозу Титу, генералном секретару КПЈ, односно команданту Главног штаба за Југославију, од 29. јула, 2. августа и 17. августа 1941. године, сазнајемо како је изгледао Главни штаб за Србију, куда су се кретали његови чланови и на који начин су обављали своје деликатне задатке. Из писма од 29. јула сазнајемо између, осталог, да Алија (Родољуб Чолаковић) и Шајкача (Филип

² Исто, стр. 284—294.

³ Исто, стр. 284—285.

⁴ Исто, стр. 285.

Кљајић) иду, од Аранђеловца (где је било сједиште штаба) у западну Србију, а Жујовић и Стари (Никола Груловић) у Поморавље.

Циљ овога пута видљив је из другог Жујовићевог писма од 2. августа, у којем се каже да је „организовање одреда углавном потпуно готово“, да је „јачина одреда у апсолутној зависности од њихове покретљивости и исправног схватања наших организација и актуелних задатака Партије“.

Из писма се даље види да је спровођење директиве бр. 3, по којој је требало уситњавати одреде на десетине, било нанијело велике штете и Колубарској чети Ваљевског НОП одреда и да се коме-сар чете Дудић, у почетку, одупирао спровођењу те директиве. Доласком Ф. Кљајића и Р. Чолаковића у Колубарску чету, крајем јула, отклоњена је та забуна и чета је наставила да се несметано развија.

Мислим да долазак Кљајића и Чолаковића у село Робаје и њихов боравак од неколико дана у Колубарској чети и тјешње упознавање са Драгојлом Дудићем, има великог значаја и за Чолаковића и за Дудића, а поготову за архивистику, историографију и друге науке и научне дисциплине. Нема сумње да су баш тада и Чолаковић и Дудић почели да воде своје биљешке.

О томе Чолаковић у своме Запису о Записима, пише:

„Тих јулских дана, управо у једној шуми близу села Робаје, код Ваљева, у којој је логоровала Колубарска чета Ваљевског партизанског одреда, почео сам да записујем. Набавио сам тефтерче и у њега, телеграфски кратко, биљежио оно што сам сматрао важним, што не смије бити заборављено, што ће ми сутра када будем писао књигу о рату, послужити као подсјетник.

Овим поводом присјећам се с дубоким пијететом и тугом Драгојла Дудића с којим сам упоредо записивао баш у робајској шуми, о чему је остало трага у првој књизи мојих записа. Важније од тога, Драгојло је погинуо у новембру 1941. године, али је оно што је записивао, као неким чудом, сачувано и послѣје рата објављено као његов Дневник. То је аутентично свједочанство о устанку једног од његових организатора у ваљевском крају, и то свједочанство човјека изузетна по много чему. Сељак „од плуга и мотике“, члан КПЈ од 1920. који је с њом и у њој преживео све њене порођајне муке и постао њен одговорни функционер, прегалац, храбар, честити и благородан, образован и књижевно обдарен, с нечим отменим у лику и држању, најзад истински преставник слободарске Србије и њених славних устаничких подручја, који је већ у поодмаклим годинама узео пушку и стао на чело устанка ваљевске нахије... Његова књига написана је искрено, без књижевних претензија, типичним језиком његова завичаја, истим оним којим су написани протини Мемоари”.⁵

Свима нама који из професионалних или неких других разлога, другујемо са Дневником Драгојла Дудића, добро је познато што су о њему рекли Владимир Дедијер, Иво Андрић и други наши литерати.

---

⁵ Исто, стр. 286.

Али, оно што мене увијек изнова враћа овој врсти историјског изво-
ра, нису превасходно његове књижевне и моралне одлике, мада су
оне изванредно велике, већ жеља да, управо, преко њега сазнам како
је један народ припремао и од почетка водио свој устанак против
окупатора. Мислим да у том погледу Дудићев Дневник представља
неисцрпан извор сазнања, јер не само да казује, него и отвара нова
бескрајна питања.

Права је штета што је Дудић рано погинуо па његов Дневник
није настављен на другим просторима, као што је то наставио Р. Чо-
лаковић, али је зато потребно добро проучити шта је из Дудићевог
Дневника уграђено у укупности југословенске револуције, па у вези
с тим одговорити и на питања колико је Дудић и југословенска а не
само ваљевска револуционарна личност.

Zusammenfassung

DRAGOJLO DUDIĆ'S TAGEBUCH IM LICHT DER „NOTIZEN“ VON RODOLJUB ČOLAKOVIĆ

Über den Volksbefreiungskrieg und die Revolution in Jugoslawien,
insbesondere über die ersten Kriegsjahre, gibt es nicht genügend primäre
historische Quellen, da viele Dokumente verschwunden sind, und über eine
ganze Reihe von Geschehnissen ist nie geschrieben worden. Daher haben die
vorhandenen Tagebücher der Kriegsteilnehmer, die „an der Quelle der Ereig-
nisse“ waren, besondere Bedeutung. Einer von ihnen war auch Dragojlo
Dudić aus Valjevo.

In dieser Arbeit ist gerade von Dragojlo Dudić und von seinem be-
rühmten Tagebuch die Rede, das gerade das Jahr 1941. und den Aufstand
in Westserbien beschreibt, und zwar auf die Art und Weise, wie das in
seinen „Notizen“ Rodoljub Čolaković vermerkt hat, der seinen Kriegskame-
raden Dragojlo Dudić gut kannte und sehr schätzte. Über Dragojlo Dudić's
„Tagebuch“ hat Čolaković in seinen „Notizen“ eine ganze Reihe von Anmer-
kungen hinterlassen. Alle führen zur Feststellung, dass es sich um ein Kriegs-
dokument handelt, welches für ein tieferes Verständnis des Wesens und des
Charakters des Volksbefreiungskampfes und der Revolution von 1941. in
Serbien von ausserordentlicher Bedeutung ist. An einer Stelle sagt Čolako-
vić: „Das ist ein authentisches Zeugnis vom Aufstand in der Valjevoer Gegend,
gegeben von einem seiner Organisatoren, das Zeugnis eines in vieler Hinsicht
einmaligen Menschen.“